

ХРАБАН Т. Є., ШОСТАК О.Г.

Військовий лицей імені І. Богуна

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ЗА ДОПОМОГОЮ ВИКОРИСТАННЯ ФРЕЙМОВО-СЛОТОВОЇ МОДЕЛІ (НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПТУ *ВІЙНА*)

У статті розглядається фреймовий підхід до вивчення концептів та досліджена фреймово-слотова модель концепту *війна* та його національно-специфічні особливості у свідомості носіїв англійської мови (за матеріалами творів англійських та американських письменників).

Ключові слова: фрейм, концепт, фреймово-слотова модель, концепт, лінгвістика, війна.

В статье рассматривается фреймовый подход исследования концептов, а также проанализирована фреймово-слотовая модель концепта *война* и его национально-специфические особенности в сознании носителей английского языка (на материалах произведений английских и американских писателей).

Ключевые слова: фрейм, концепт, фреймово-слотовая модель, концепт, лингвистика, война.

The article deals with the frame mode for researching of concepts. Frame-slot model of the concept *war* and its national-specific features (on materials novels of British and American writers) has been analyzed.

Key words: frame, concept, frame-slot model, concept, linguistics, war.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні головним завданням у світі є запобігання відкритих зіткнень і недопущення людських жертв. На нашу думку, лінгвістика спроможна також зробити свій внесок у розв'язання цієї нагальної проблеми.

У даному дослідженні проводиться вивчення концепту *війна* у свідомості носіїв англійської мови. При цьому розглядається термінологічна проблема, коли для інтуїтивно ясних понять немає загальноприйнятих чітких визначень. Ситуації, що виникають при вивченні моральних, тобто пов'язаних із взаємовідносинами між людьми питань, логічно очевидними бути не можуть: необхідність у

фізичному насильстві стикається з наявністю обмежувачів, що утворюють соціопсихологічну структуру суспільства.

Актуальність цього дослідження зумовлена перспективністю вивчення концептів як сутностей, які розкривають світогляд народу. Незважаючи на активне вивчення природи концепту, методів його дослідження і способів репрезентацій, єдиний підхід до вирішення цієї проблеми відсутній. Однак в лінгвістиці існує думка, що використання поняття *фрейм* як форми репрезентації значення на рівні її сприйняття носіями мови є досить перспективним.

Для фрейма характерне чітко вибудована ієрархічна структура і динамічний характер, категоріальний принцип організації знання, уявлення знання про типову, тематично єдину ситуацію. Фрейм конкретизує те, що для даної культури характерно і типово, а що – ні. Реалізація однієї і тієї ж стереотипної фреймової структури в різних мовах дозволяє більш глибоко проаналізувати особливості сприйняття носіями тієї чи іншої мови різних проявів світу і людини в ньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури щодо зазначеної тематики дозволяє констатувати, що фреймовий підхід вважається в лінгвістиці одним з найбільш перспективних методів когнітивного дослідження співвідношення семантичного простору мови і структури знання, які стоять за певними лексичними одиницями. Він дозволяє провести найбільш об'єктивний і повний аналіз окремих лексем. Тому над загальними питаннями розробки, удосконалення, пояснення та практичного втілення фреймового підходу до вивчення концептів працювало і працює багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Н. Болдирев, Ч. Філлмор, Т.А. ван Дейк; Р. Богранд, В. Дреслер, М. Мінський, Ф. Унгерер, Х.Й. Шмід, Дж. Тейлор, Л. Талми, Р. Ленекер та багато інших.

Проблеми удосконалення та практичного використання фреймового підходу до вивчення концептів відображено в дисертаціях А. Семенчук (побудовано фреймову модель концепту *тероризм*, розкрито суть явища білатерального зміщення концептів) [1], Т. Мудраченка (побудовано фреймову модель концепту *Україна*) [2], Я. Манукян (досліджено концептуально-фреймову модель мови німецьких військовослужбовців) [3], О. Тоцької (розроблена модель

концепту *female fashion* у вигляді фреймової структури; виявлено змістовне наповнення фреймів, підфреймів, слотів і терміналів даної структури; диференційовано статичні і динамічні (фреймові і сценарні) компоненти фрейму) [4] тощо.

У дослідженні були також використані цитати з творів англійських та американських письменників кінця XX – початку XXI ст. “Спів птахів” (англ. *Birdsong*) Себастьяна Фолкса, “Спокута” (англ. *Atonement*) Іена Мак’юена, “Врата вогню” (англ. *Gates of Fire: An Epic Novel of the Battle of Thermopylae*) Стівена Прессфілда, “Місто” (англ. *City of Thives*) Девіда Бениоффа, Два брата (англ. *Two Brothers*) Бена Елтона.

Метою статті є дослідження фреймово-слотової модель концепту *війна* у свідомості носіїв англійської мови (за матеріалами творів англійських та американських письменників).

Виклад основного матеріалу. Концепти можуть бути поділені за ступенем абстрагування. Концепт *війна* відноситься до сценарно-дієвих концептів середньо ступені абстрагування, тому, на нашу думку, найкращим є фреймовий підхід до вивчення концепту.

Загальноприйнятним визначення фрейму в лінгвістиці належить американському вченому J. Taylor, який визначає фрейм як “концепт, який здатний розвертатися в просторово-часовому вимірі” [5:87–88].

На сьогоднішній час, фрейми визначаються як структурні сукупності ознак, які здатні охарактеризувати учасників, їх дії та ситуацію впливу і складаються із слотів. Слот має сюжетний характер, а лексема виступає як “назва” серії стереотипних дій. У слотах може міститися інформація різного ступеня складності: від простої ознаки до спеціальних фонових знань або навіть енциклопедичних даних. Кожен слот зі своїм змістом відображає стереотипні знання про певну сутність у світі, а не є простим перерахуванням її основних властивостей.

Найбільш повна реалізація образу війни при використанні фреймової-слотової моделі вивчення концепту обумовлюється природою фрейма. Слоти концентрується навколо деякого узагальненого буденного поняття *війна*, в результаті чого створюється певний смисловий контекст, що включає в себе інформацію про

пропозиції, культурні зразки та сценарії, об'єкти, обставини мовленнєво-розумової діяльності. У своїй єдності різновиди образної репрезентації (сенсорно-перцептивна образність; знаково-символічна інтерпретація первинних образів; вплив екстралінгвістичного середовища; культурний, ситуативний та комунікативно-прагматичний контекст) являють собою асоціативно-дериваційну сутність фрейму. Таким чином, використовувані на його основі мовні знаки стають його образними одиницями. Вони несуть не тільки необхідну інформацію, а й передають неозорий спектр людських емоцій.

Російська дослідниця В. Денісова виділяє такі основні ознаки фреймової-слотової моделі:

1) обов'язкова наявність семантичної сфери (в термінах теорії регулярної багатозначності), до якої відносяться лексеми в первинному значенні;

2) образна сфера, до якої відносяться лексеми в переносному значенні;

3) образ, який пов'язує первинні та вторинні значення мовних одиниць;

4) типові для конкретної моделі динамічні сценарії і схеми, що відображають найбільш характерні для даної понятійної сфери послідовності розвитку подій;

5) слоти, кожен з яких розуміється як фрагмент соціальної / професійної / наївної мовної картини світу індивіда та які структурують відповідну концептуальну сферу і включають певну частину фрейму, якийсь аспект його конкретизації [6].

Досліджуваний концепт є досить об'ємна слотова організація. У даній статті розглянуто 10 динамічних слотів, які вербалізують вказаний концепт.

1. Праця. Війна – це складне соціально-політичне явище. Але наприкінці ХХ ст. організоване застосування військової сили втратило свій обов'язковий статус, а разом з цим можливість війни тільки в її класичному розумінні вичерпані. Війни пізніших періодів сприяли формуванню нових уявлень про поняття *війна*. У фактичному матеріалі війна розглядається як важка, виснажлива та брудна робота. Наведемо приклади: “His was not, I could see now, the heroism of an Achilles. He was

just a man doing a job. A job whose primary attribute was self-restraint and self-composure, not for his own sake, but for those whom he led by his example”, “They went down not like heroes...but like commanders completing their last and dirtiest job.”, “War is work, Dienekes had always taught, seeking to strip of its mystery”.

2. **Ворог.** Пов’язане з проявом жорстокості поняття ворог пройшло різні етапи свого розвитку. У багатополлярному світі галерея образів ворога надзвичайно велика і різноманітна. Але в творах англомовних письменників ці образи неоднозначні. А це означає, що у людства виникає нове осмислення рівнів сьогоденної ворожості між людьми і народами, з’являється більш складний підхід до визначення ворога. Наведемо приклад: “We whom you call foe are flesh and blood...with hearts no less capable of attachment than your own. Does it strike you as implausible that we in this tent have come to care for you, sir, not alone as a captive relaying an account of battle but as a man even a friend?”.

Як видно з цих прикладів, ворог розглядається як така ж людина “з крові і плоті”, яка після закінчення протистояння може стати навіть другом.

3. **Ненависть.** Незважаючи на те, що образ ворога змінився, дослідження фреймово-слотової моделі концепту війна показує наявність слота *ненависть*. “The suppressed frustration and unexpressed violence of his life were turned into hatred of the Germans. His desire to defeat and kill them was something he cherished; he nurtured and fed the feeling carefully”.

4. **Страх.** У фактичному матеріалі представлений величезний пласт прикладів, які репрезентують зазначений концепт. Це робить виділення цього слоту незаперечним. Наведемо для підтвердження кілька прикладів: “You young men imagine that we veterans, with our long experience of war, have mastered fear. But we feel it as keenly as you. More keenly, for we have more intimate experience of it. Fear lives within us twenty-four hours a day, in our sinews and our bones.”, “I am frighten of dying. I am scared of lying wounded all day in a shellhole. I am terribly frightened I shall die alone with no one to touch me. But I have to show an example”.

5. Соратник. Даний концепт представлений такими лексемами і фразеологізмами: brother, comrade, man who stands at your shoulder, mate, fellow-fighter, pal, compatriot, friend. Характерними для даного слота будуть приклади типу:

“Forget country. Forget king. Forget wife and children and freedom. Forget every concept, however noble, that you imagine you fight for here today. Act for this alone: for the man who stands at your shoulder. He is everything, and everything is contained within him”.

6. Поранення. Цей слот представлений у творах англomовних авторів великою кількістю прикладів: “It was the face of a man whose brain was sliding out through his eyes socket.”, “There was a man beside him missing part of his face... His nose dangled and Stephen could see his teeth through the missing cheek”.

7. Смерть. Слід зазначити, що слот *смерть* у фреймі війна більш вузький ніж концепт *смерть*, оскільки береться до уваги тільки насильницька смерть. Якщо природна смерть сприйматися як неминучий процес та є невід’ємною частиною життя людини, то передчасна насильницька смерть викликає страх. Для акцентування жорстокості та масовості цієї смерті використовуються лексеми manslaughter, butchery, carnage, massacre. Наведемо приклад: “What had been a moment earlier a formation of troops, discernible as ranks and files, even as individuals, transformed in the space of a heartbeat into a rolling mass of manslaughter”.

8. Зруйнування. Внутрішня форма й етимологія лексики, за допомогою якої здійснюється вербалізація концепту *зруйнування* показують, що магістральним напрямом значеннєвого розвитку відповідних слів виступають зміщення семантики від невійськових значень до значень, що репрезентують сферу війни: “An incendiary brigade of 120,000 men there dressed at a double-arms interval and advanced across the capital, putting all temples and shrines, magistracies and public buildings, gymnasia, houses, factories, schools and warehouses to the torch....Clearly the witnessing of the immolation of Athens had distressed the man profoundly”.

9. Велич (моральний аспект). Війна ніколи не зникає безслідно. Згодом одних вона робить ще сильнішими, інших остаточно ламає.

Застосовуючи при вивченні концепту війна фреймово-слотову модель, не можна обійти увагою слот *велич*. Г. Гейне зазначав: “Яка не є жахлива війна, все ж вона виявляє духовну велич людини, що кидає виклик своєму найсильнішому ворогові – смерті” [7]. Вербалізація концепту *велич* спостерігається в наступному прикладі: “That gift, my young friend, is war. War, not peace, produces virtue. War, not peace, purges vice. War, and preparation for war, call forth all that noble and honorable in a man. There in the holy mill of murder the meanest of men may seek and find that part of himself, concealed beneath the corrupt, which shines forth brilliant and virtuous, worthy of honor before the gods”.

10. Бруд. Проаналізувавши низку творів англomовних авторів, можна стверджувати, що протиставлення концепту *велич* (як моральний аспект людини) є концепт *бруд* (як матеріальне явище), і який є звуженим варіантом діхотомії концептів *велич* – *підлість*: “The men were so filthy they looked like they were made of dirt. Grit caked every pore and cavity of flesh, including the creases at the pockets of their eyes and the glue of sputum that collected in the corners of their mouths. Their teeth were black; they spit, it seemed, with every fourth step and the gobs landed black upon the black earth”.

Слід зазначити, що в даному дослідженні розглянуті ті слоти фрейму війна, які найбільше акцентуються в аналізованих творах. Оскільки значення вербального репрезентанта образу в рамках фреймово-слотової моделі не містить у собі весь обсяг змісту останнього, а є лише спробою передати його, вважаємо за необхідне також згадати дотичні концепти, які є вербалізаторами концепту війна, але представлені більш вузько: армія, зброя, атака, битва, перемога / поразка, наступ, командир, честь, ганьба, агресія.

Висновки. При аналізі концепту *війна* у творах англomовних авторів можна зробити такі висновки про наявність національно-специфічних особливостей існування досліджуваного концепту у свідомості носіїв англійської мови.

1. Війна не розглядається просто як збройний конфлікт. Твори досліджують етичну і моральну сторону цього конфлікту.

2. Війна не піддається просто визначенню як такий конфлікт, в якому основним способом вирішення є знищення супротивника.

3. Неоднозначність образу ворога. Виникає нове осмислення рівнів сьогоденішньої ворожості між людьми і народами, з'являється більш складний підхід до визначення ворога. Протівник розглядається насамперед як людина з позицій гуманності. Образ ворога сформований під впливом пропозиції, що своєчасний світ може бути укладений тільки при збереженні нормальних психологічних відносин між воюючими сторонами, емоційна пропаганда ворожості до супротивника неприпустима.

5. Концепт *війна* дає людині чіткі орієнтири поведінки: в етично неоднозначній ситуації слід чинити, виходячи з логічного аналізу; в ситуації, неоднозначною логічно, правильним буде саме моральне рішення.

6. Вивчення концепту *війна* вимагає врахування культурного розмаїття світу, оскільки в мові відображається не тільки реальний світ, що оточує людину, але й національний характер народу.

Перспектива дослідження теми вбачаємо в залученні до дослідження концептів *мир, армія, зброя, агресія* у зв'язку з осмисленням поняття *війна* носіями різних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенчук А. Інноваційні засоби об'єктивації концепту тероризм (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / А. Б. Семенчук. – Херсон, Херсон. держ. ун-т., 2010. — 20 с.; 2. Мудраченко Т. Актуалізація концепту УКРАЇНА в сучасному англомовному газетному дискурсі: дис. канд. філол. наук : спец.: 10.02.02 / Т. Б. Мудраченко – Харків: Харк. нац. ун-т., 2013.– 200 с.; 3. Манукян Я. Концептуально-фреймова модель мовної гри в субкультурі німецьких військовослужащих (1871-1945) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Я. А. Манукян. – Белгород, Белг. нац. ун-т., 2011. – 23 с.; 4. Тоцкая О. Концепт Female Fashion: структура, способи мовної реалізації (когнітивно-фреймовий підхід): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. В.Тоцкая. – Пятигорск: ФГБОУ ВПО «Пятигорский государственный лингвистический уни-верситет», 2012.– 26 с.; 5. Taylor J. Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory / J.R. Taylor. – Oxford: Clarendon Press, 1995. – 312 p.; 6. Денисова В. В. «Фреймово-словотварна модель як відображення динаміки образу». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: tl-ic.kursksu.ru/index.php?page=6&new=12); 7. Гейне Г. «0 - Aphorisme.ru». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.aphorisme.ru/comments/5041/?q=967&a=5041